

Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi

Cemal Akbay

Ankara, Gnkur.Per.Bşk. As. Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2014, 386 sayfa, ISBN: 978-975-409-701-6

Cemal CANDAN*

Birinci Dünya Savaşı (BDS)'nin başlangıcınının 100. yıldönümü olması nedeniyle, 2014 yılında, konu ile ilgili yayımlanan kitaplardan birisi de, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı³³ tarafından yayımlanan “Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi” adlı eserdir.

* İstanbul Üniversitesi T.C. Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi, cemal.candan@hotmail.com

³³ Bundan sonraki bölümlerde ATASE Başkanlığı olarak ifade edilecektir.

ATASE Başkanlığı'nın, BDS'ye ilişkin önemli bir koleksiyona sahip olduğu ve bu kitapta da söz konusu koleksiyondan, bir kısmı ilk defa yayımlanan, arşiv belgelerinin yer aldığı göz önüne alındığında, bu kitabın mutlaka okunması ve incelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Sunuş bölümünde belirtildiği üzere; kitap ilk olarak 1970 yılında Em. Tuğgeneral Cemal AKBAY tarafından, ATASE arşivindeki belgelerin ön taksimi sırasında yazılmıştır. Daha sonra, 1991 yılında konuya ilişkin yeni belgelerin tasnifi sırasında yine Em. Tuğgeneral Cemal AKBAY tarafından güncellenmiştir. Kitabın şu an incelemesi yapılan son basımının yayımına ise, "ATASE arşivinde yapılan yeni tasnif sonucu belge yer numaralarının değişmesi, bu yüzden eserin dipnotlarında güncel belge yer numaralarının belirtilmesine ihtiyaç duyulması ve tasnifi tamamlanan yeni arşiv belgelerinin de kitaba eklenmesi" nedenleri ile karar verilmiştir. Bu kapsamdaki güncellemeler de ATASE Tarih Uzmanları Alev KESKİN ve Fatma İLHAN tarafından yapılmıştır.

Kitap; sunuş, içindikiler ve giriş bölümlerini müteakip altı bölümden oluşmaktadır. Ayrıca kitabın sonunda, dizin, kaynaklar ve kronoloji ile birlikte on altı adet ek (EK-A;M) bulunmaktadır. Ekleri müteakiben de kuruluşlar, krokiler ve fotoğraflar bölümleri yer almaktadır.

Yazar giriş bölümünde 1871 Alman-Fransız harbinden, Osmanlı donanmasının Rus limanlarını bombalamasına kadar olan süreci bir sayfada özetledikten sonra, kitabın yazılış amacını;

- *Osmanlı Devleti savaşa girmeli miydi?*
- *Savaşa girme kararında Osmanlı devlet adamlarının sorumluluğu neydi?*
- *Savaşa giren Osmanlı Devleti için Almanya doğru bir seçenek miydi?*
- *Osmanlı Devleti savaşa girmek için Osmanlı ordusundaki kurmay subayların da teklifi doğrultusunda; ilkbahara kadar beklemeli miydi?*
- *Karadeniz baskınından Enver Paşa'nın haberi var mıydı?"*

sorularına cevap bulmak olarak ortaya koymaktadır (s. 3).

Bu çerçevede, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dünyada Siyasi Durum" adlı birinci bölümde; 1815'ten başlayarak BDS'na kadar olan dönemde dünyadaki siyasi gelişmeler, savaşın sebepleri, dönemin jeopolitik görüşleri ile savaşın başlangıcından, Osmanlı Devleti'nin girişine kadar geçen süresinde, Avrupa'da ve Balkanlardaki gelişmeler ele alınmaktadır.

“ Birinci Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu” adlı ikinci bölümde de birinci bölüme benzer bir üslupta 1876-1914 arası dönemde Osmanlı devletinin sırasıyla, uluslararası siyasette ve iç işlerinde yaşadığı olaylar kronolojik olarak açıklanmaktadır.

Üçüncü bölüm, “Osmanlı Devletinin ve Komşularının Stratejik Durumu, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletlerinin Savaş Güçleri” adını taşımakta olup, Osmanlı Devleti'nin ve komşularının stratejik durumları ve çoğunlukla arşiv belgelerine dayanarak Osmanlı Devleti'nin ve Osmanlı cephesindeki İtilaf devletlerinin savaş güçlerine ilişkin kayda değer bilgilere yer verilmektedir.

Bölümün sonunda, önsözde belirtilen sorulara cevap olarak: “*Osmanlı Devleti mevcut savaş gücüne dayanarak herhangi bir savaşa giremez ve gireceği savaşı devam ettiremezdi. Ancak, Osmanlı Devleti'nin politik ve stratejik durumu dolayısıyla bir dünya savaşında tarafsız kalmasına da imkân görüleliyordu. Bu bakımdan olası bir dünya savaşında yeterli bir dış yardımdan kaçınmayacak kuvvetli bir Avrupa devletine dayanmak uygun olurdu.*” ifadeleriyle, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır.

“Sefer Planları, Seferberlik ve Yiğınaklanma Planları ile Uygulamaları adlı dördüncü bölümde, Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ve Balkan Devletlerinin sefer planları, Türk Kara Kuvvetlerinin seferberlik planı, Türk Kara Kuvvetlerinin, Rusların Kafkaslardaki ve İngilizlerin Mısır'daki yiğınaklanma planlaması ve uygulanması açıklanmaktadır.

Bu bölüm sonunda da yine önsözde belirtilen sorulara cevaben; “*O zamanki devlet adamları ve müttefiklerimizin savaşa girmekte acele ettiği, seferberliğin ilanından, savaşa girinceye kadar geçen üç aylık zamanın seferberlik ve yiğınaklanmanın tamamlanmasına yeterli olmadığı*” sonucuna ulaşılmaktadır.

“Osmanlı Devleti”ni Savaşa Sürükleyen Olaylar, Savaş İlanları ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi” başlıklı beşinci bölümü yazarın tezlerini ortaya koyduğu ve açıkladığı ana bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümde, ilk olarak Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girişinden önceki son bir yıllık dönemde İtilaf Devletleri ile yapılan siyasi görüşmeler ve pazarlıklar ortaya konmaktadır. Daha sonra da Almanların Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmak için izledikleri politika ve detayları ile Karadeniz olaylarına yer verilmektedir. Bölümün sonunda da Karadeniz olayından Savaş/Cihat ilanlarına kadar yaşanan gelişmeler anlatılmaktadır.

Yapılan bütün açıklamalar neticesinde de; Osmanlı Devlet adamları hakkında, “*Harbin sevk ve idaresini elinde tutanların hepsinin, vatanperverliklerinden şüphe edilmemesine rağmen tamamıyla ileri görüşten uzak, hissi düşüncelerin etkisi altında oldukları*” sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu bölümde, bu kitapla birlikte ilk defa yayımlandığı vurgulanan, Enver Paşa'nın Şuson Paşa'ya “ Karadeniz’de Rus filosunun aranarak bulunması ve savaş ilan edilmeden hücum edilmesini “emreden gizli belgeye de yer verilmektedir. Buna bağlı olarak da; *Enver Paşa böyle bir gizli emir vermediğini söylese ve bu durum o dönemde Meclisi Mebusan soruşturmasında ispat edilememişse de, Enver Paşa'nın Amiral Suşon'a Karadeniz'deki Rus donanmasına saldırı emrini veren yazılı emrinin ortaya çıktığı, bu nedenle böyle bir emrin verildiği ve Karadeniz olayından önceden Enver, Cemal, Talat Paşaların haberleri olduğunun anlaşıldığı*” tespiti yapılmaktadır.

“Birinci Dünya Savaşı’nda Rol Oynayan Kişilerin Biyografileri” adlı altıncı bölümde de; V. Mehmet Reşat, Enver, Talat ve Cemal Paşalar, Sait Halim Paşa, Halil Bey (Menteşe), Otto Liman von Sanders ve Willhelm Anton Şuson’un; aileleri, kronolojik bir sıra ile eğitim ve mesleki hayatları, aldıkları madalya ve nişanlar ile varsa eserlerini içerir biyografilerine yer verilmiştir.

Ekler bölümünde, Türk Deniz Kuvvetleri ile Rus Karadeniz Filolarında yer alan savaş gemilerinin ayrıntılı bir listesi, Başkomutanlık Karargahının kuruluşu, Enver Paşa'nın Ordunun ıslahına dair beyannamesi, Alman Islah Heyeti'nin Osmanlı Ordusunda üstlendiği görevler ile Islah Heyetine bağlı makamlar, Islah Heyeti Sözleşmesi, çeşitli sefer planlarının transkripsiyonları, Rusların Boğazları ele geçirmek için yaptığı hazırlıkları içerir belge, Enver Paşa'nın Karadeniz'deki Rus donanmasının vurulmasına ilişkin verdiği emrin fotokopisi ve transkripsiyonu, cihat fetvaları ile Enver Paşa'nın orduya beyannamesi yer almaktadır.

Buraya kadar özetlediğimiz kitabı değerli kılan özelliği; içerisinde atıf yapılan ve bir kısmı ilk defa yayımlanan birincil kaynak niteliğindeki 104 adet arşiv belgesidir. ATASE Başkanlığı BDS Koleksiyonu'nun, henüz tasnif edilmediği ve bilgisayar ortamına tarama yapılamadığı göz önüne alındığında, 100'den fazla arşiv belgesinin klasör/dosya/fihrist numarası ve içeriği ile birlikte yer aldığı bir kitabın araştırmacılar için değeri tartışmasız çok büyüktür.

ATASE Başkanlığı'nın görevi, kurumun yayım kataloğunun sunuş kısmında, “*yayımlanan askerî tarih, Atatürkçülük ve strateji konularındaki kitap ve dergiler ile, bilimsel konularda araştırma yapanlara yardımcı olmak*³⁴” olarak belirtilmektedir.

Ancak, kitabın önsözünde bazı sorular ortaya koyup, her bölüm sonunda bu soruların bir kısmına cevap aranması, kitabın yayım amacını araştırmacılara yardımdan öte, bizzat

³⁴ <http://www.tsk.tr/Content/pdf/yayinlar/genelkurmay-atase-daire-baskanligi-yayin-katalogu1.pdf>

araştırma yapılması yönünde kaydırmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da konu bütünlüğünü sağlayabilmek için son derece özet olarak da olsa BDS öncesi iç ve dış siyasi olayların ele alındığı birinci ve ikinci bölümler ile müteakip bölümlerde açıklayıcı alıntıların kitaba eklenmesi olmuştur.

Halbuki, hedef okuyucu kitlesi, yukarıdaki görev tanımında belirtildiği gibi araştırmacılar ise, bu iki bölüm son derece gereksiz kalmaktadır. Aksine, hedef okuyucu kitlesi, sıradan tarihe meraklı okuyucular ise, bu sefer de bu özet yetersiz kalmakta ve hatta kafa karıştırmaktadır. Bu bölümlerdeki, olayları çok özet yazma isteği, olayların birbiri ile olan sebep sonuç bağlantılarının atlanmasına yol açmıştır. Örneğin; *“(İngiltere) yalnızlıktan kurtulmak için Almanya ile anlaşmak istedi fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı.”* (s. 8) ve benzeri ifadeler, bu ifadeleri destekleyen açıklayıcı bilgiler yazılmadan ortaya konunca, sıradan bir okuyucunun, bu cümlelerin gerçekte ne demek istediğini kavramasını güçleştirmektedir. *“İngiltere niçin yalnızdı ve bu yalnızlıktan niçin kurtulmak istiyordu, niçin başka bir ülke ile değil de Almanya ile anlaşmak istedi veya bu girişim niçin başarısızlıkla sonuçlandı?”* anlaması pek mümkün olmayacaktır.

Üstelik, kısaltılarak alıntı yapılması bir takım yanlış ifadelere de yol açmıştır. Bu kapsamda; Agadir Limanı'na İspanya'nın gemi yolladığı (s. 11), (Agadir'e İspanya değil Almanya gemi yollamıştır. İspanya, Larache ve Ksar-el-Kebir'i işgal etmiştir.), Hint Denizi ve Asya'nın Almanya'nın hayat sahası olduğu (s. 38), Yeni Osmanlılar ile Jön Türkler terimlerinin aynı olduğu (s. 76), Osmanlı Kara Ordusunun barışta insan mevcudunun 2.000.000 olduğu (s. 136) yönündeki yazım hatalarının bu özet yazma çabasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Kitabın, bazı sorulara (ki bunlara tez demek daha uygun) cevap verme iddiası ile kaleme alınması, bilimsel araştırma tekniği açısından da sorunlara yol açmıştır. Çünkü diyalektik bir yaklaşımla, karşıt tezler ortaya konmadan sonuca ulaşılmıştır. Bu da ulaşılan sonuçları şüpheli kılmaktadır. Nitekim, sadece internete yapılacak kısa bir araştırma sonucu, İttihat ve Terakki ve Enver Paşa taraftarları tarafından, kitap hakkında yapılan olumsuz eleştirilere rastlamak mümkündür.

Atıf tekniği açısından kitabın incelenmesi de, yukarıdaki tespitimizi destekler niteliktedir. Kitapta, ağırlıklı olarak iki grup kaynağa atıf yapıldığı görülmektedir. Birinci ve ikinci bölümler, büyük oranda, ARMAOĞLU, UÇAROL, SANDER ve ÜÇÖK'un siyasi tarih kitaplarından, müteakip bölümlerde Yusuf Hikmet BAYUR'un Türk İnkılap Tarihi Cilt II-III ve Fahri BELEN'in Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Cilt I-II'ye atıf yapılarak kaleme alınmıştır.

Her ne kadar, yapılan alıntılar dipnotlarda belirtilmiş ise de, bazen bütün bir bölümün olduğu gibi alınması nedeniyle, atıf şeklinde değil, önsözde veya bölüm/kısım başlarında “bu bölüm, xxx kitabından alınmıştır” şeklinde belirtilmesinin, dipnotlarda sadece diğer kısa alıntılara yer verilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, arşiv belgeleri açısından da, hangi arşiv belgelerinin bu basım ile birlikte ilk defa yayımlandığının belirtilmesi araştırmacılar için faydalı olacak bir husustur.

BDS’na girişte etkili olan şahısların biyografileri kapsamında, şahısların kronolojik olarak hayat hikâyeleri, aldıkları madalyalar, yazdıkları kitaplar gibi, kitabın konusu ile doğrudan bağlantılı olmayan bilgileri içermektedir. Halbuki bu bölümde, söz konusu şahısların karakterlerinin ve ruh hallerinin ve birbirleri ile ilişkilerinin, savaşa girmede nasıl etkili olduğunun ortaya konmasının daha faydalı olacağı, bu yönüyle bu bölümün kitaba katkısının zayıf kaldığı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak; ATASE Başkanlığı BDS Koleksiyonu’nun tasnifi yapıp araştırmacıların kullanımına açılmadığı sürece, söz konusu koleksiyona ait belgelerinin yayımlandığı bütün kitaplar, araştırmacılar için değerlidir. Bu kapsamda bu kitabın yayımı ile de ATASE Başkanlığı araştırmacılara değerli bir kaynak sunmuştur.

Ancak, bu kitapta da olduğu gibi, bazı tezlerin ispatlanması uğraşına girilmeden, belgenin yazıldığı zaman ve mekân ve şartlara ilişkin kısa açıklamalarla birlikte, arşiv belgelerinin asıllarının ve transkriptlerinin, yayınlanmasının, araştırmacılar açısından çok daha faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Üstelik, araştırmacı için fayda sağlamayan, ancak gereksiz yere kitabın hacmini artıran ve atıf tekniğine de uymayan alıntılara da gerek kalmayacaktır.